

วิเคราะห์ ศรัทธาในระบบความเชื่อจากคำสอนของพระพุทธศาสนา

ANALYZE OF FAITH IN THE BELIEF SYSTEM FROM THE TEACHINGS OF BUDDHISM

พระอธิการสมพร อนาลโย¹, พระสุวิจักษ์ โชติวโร², อิศรพงษ์ ไกรสินธุ์³

Phra Adhikan Somporn Analayo¹, Phra Suvicak Jotiwaro², Isarapong Kraisin³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹⁻³

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹⁻³

E-mail: Kraisin_2528@hotmail.com

ได้รับบทความ: 10 พฤษภาคม 2562; แก้ไขบทความ: 30 พฤษภาคม 2562; ตอปรับตีพิมพ์: 29 มิถุนายน 2562

Received: May 10, 2019; Revised: May 30, 2019; Accepted: June 29, 2019

บทคัดย่อ

ศรัทธามีความสำคัญต่อศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะโดยภาพรวมแล้วศาสนาทุกศาสนา สอนบุคคลให้ละความชั่วและประพฤติความดี โดยวิธีการสอนนั้นศาสนิกชนของศาสนานั้นๆ ต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐาน หลังจากมีศรัทธาแล้วบุคคลจะให้ความสนใจและประพฤติตามกฎเกณฑ์และหลักธรรมของศาสนานั้นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ อันก่อให้เกิดเป็นประสิทธิผลทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม พระพุทธศาสนา หลักคำสอนเรื่องศรัทธาจัดเป็นหลักคำสอนที่สำคัญเช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ ศรัทธามีความสำคัญในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการนำบุคคลเข้าสู่การศึกษา และปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา ถ้าปราศจากศรัทธา การศึกษาหรือการยอมรับคำสอนและการปฏิบัติตามคำสอนก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ แต่ศรัทธาตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ศาสดาได้ประกาศไว้ โดยปราศจากการบังคับให้เชื่อแบบขาดเหตุผล

คำสำคัญ: ศรัทธา, คำสอน, พระพุทธศาสนา

Abstract

The Faith is very important to religion. Because, overall, all religions teach people to turn away from evil and to do good By means of teaching, the religion of that religion must have faith as the basis After having faith, a person will pay attention and act according to the rules and principles of that religion. Efficiently The cause is effective both for themselves and the public. The Buddhism doctrine of faith is

considered to be an important doctrine like other religions. Faith is important as a starting point and is an important first step in bringing people into education and following religious teachings. Without faith Studying or accepting.

Keywords: faith, Teach, Buddhism.

บทนำ

การดำรงชีวิตของมนุษย์ในโลกนอกจากจะมีปัจจัยสี่อันได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อาหารและยารักษาโรคเป็นพื้นฐานแล้ว ยังต้องอาศัยสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวทางจิตใจเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีปกติสุข โดยทั่วไปแล้ว มนุษย์ผู้แสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจนั้น ต้องมีความเชื่อในเรื่องนั้น ๆ เสียก่อน ความเชื่อที่เป็นไปในทำนองคลองธรรมแห่งคุณงามความดีที่ประกอบด้วยกุศลนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเป็นสะพานให้บุคคลดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทางแห่งความสำเร็จได้ แต่ถ้าความเชื่อนั้นเป็นความเชื่อที่ไร้เหตุผลและเป็นความมกมายที่จะทำให้ชีวิตของบุคคลดำเนินไปสู่หนทางแห่งความหายนะได้เหมือนกัน คำว่า “ความเชื่อ” ที่ว่านี้ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศรัทธา” ตรงกับภาษาบาลี “สัทธา” ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ศรัทธาของมนุษย์ในสมัยพุทธกาล

มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิและศาสนาต่าง ๆ และมีความสนใจทั้งในด้านการศึกษา และด้านการประพฤติปฏิบัติตามเจ้าลัทธิและศาสดาของศาสนาต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ เพื่อแสวงหาสัจธรรมความจริงบางอย่างที่ทำให้เข้าถึงความหลุดพ้นทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ความ เป็นพระอรหันต์ เพื่อที่ จะนำพาชีวิตให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ เจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีชื่อเสียงในขณะนั้นมีมากมาย ซึ่งมักก่อให้เกิดข่าวลือขึ้นบ่อย ๆ ว่ามีพระอรหันต์เกิดขึ้นแล้วในโลก ความสนใจ เป็นอย่างมากต่อคำสอนทางศาสนาของคนอินเดียสมัยนั้น จะเห็นได้จากภายหลังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว และแสดงธรรมพร้อมทั้งข้อวัตรปฏิบัติ อันเป็นทางสายกลางที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์แปด ทำให้มีผู้เลื่อมใส และขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก มีผู้ได้รับผลจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นมากมาย (สุนทร ณ ริงสี, 2530)

พระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นในยุคที่อินเดียเต็มไปด้วยเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่อวดอ้างว่า ลัทธิของตนเท่านั้นที่สามารถทำผู้ประพฤติปฏิบัติตามให้เข้าถึงความหลุดพ้นได้จริง ในขั้นต้น พระพุทธเจ้าสมัยยังทรงเป็นพระโศสิตได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ และประพฤติปฏิบัติในสำนักของคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น แต่เมื่อพระองค์ประพฤติปฏิบัติตามแล้วไม่สามารถทำให้พระองค์บรรลุถึงจุดหมายปลายทาง คือความหลุดพ้นจากทุกข์ได้ พระองค์จึงได้ทรงศึกษาค้นคว้าแนวทางและหลักปฏิบัติ ด้วยวิธีการของพระองค์เอง และภายหลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะแล้ว พระองค์กล้าที่จะประกาศพระองค์เองว่า เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง พระองค์เป็นศาสดาเอกในโลกที่ไม่มีใคร

ยิ่งกว่าพระองค์ในขณะนั้น พระองค์ล้าที่จะคัดค้านลัทธิและคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ในขณะนั้นอย่างไม่ทรงเกรงกลัวสิ่งใด (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2529) เพื่อให้ได้เข้าใจในหลายแง่ หลายมุมเกี่ยวกับความเชื่อ คือศรัทธาของคนอินเดียในขณะนั้น จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงวัฒนธรรมความเชื่อพร้อมทั้งลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องมาถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและแพร่หลายในอินเดียในขณะนั้น พร้อมทั้งวิเคราะห์ วิจัยเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องศรัทธาของพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อชนชาวอินเดียในยุคนั้นตามสมควร

ประวัติศาสตร์อินเดีย เริ่มจากเรื่องอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ เพราะความเสื่อมโทรมภายในบ้านเมือง และจากการรุกรานของพวกอริยกะ หรือชาวอารยันที่อยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย เมื่อหนึ่งพันห้าร้อย ปีก่อน พ.ศ. อารยันซึ่งเป็นชนเผ่าเร่ร่อน เลี้ยงสัตว์ได้ค่อย ๆ คืบคลานเข้ายึดครองอินเดียทางตอนกลางโดยผ่านมาทางลุ่มแม่น้ำสินธุในแคว้นปัญจาบ เจ้าสถาปนาอารยธรรมของตนบนพื้นฐานของอารยธรรมพวกมิลักกะ และยกเอาภาษาพูดของตน คือสันสกฤต เป็นภาษากลางของการติดต่อสื่อสารกันในยุคนั้น การพัฒนาอีกอย่างหนึ่งก็คือความมีกำลังทางด้านสติปัญญา กำลังพล และกำลังอาวุธ ทำให้พวกอารยันสามารถเอาชนะชนชาวมิลักกะได้โดยง่าย และยกพวกตนให้มีสภาพที่เหนือกว่า ทั้งในด้านการปกครองและในด้านความคิดความเชื่อ หรือแม้แต่เชื้อสายก็ออกบัพัญญุตินำห้ามการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ ระบบนี้เรียกว่า ระบบวรรณะ อันได้แก่ วรรณะทั้ง 4 คือ

1. วรรณะพราหมณ์ ได้แก่ นักบวช นักปราชญ์ ครูอาจารย์ มีหน้าที่สอนทำพิธีกรรม บวงสรวงบูชาโยธ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เป็นผู้ที่มีสิทธิจัดระบบการศึกษา และบัญญัติระเบียบพิธีกรรม ตามที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์พระเวท พวกพราหมณ์อ้างว่าเป็นผู้เกิดจากปากของพระพรหม

2. วรรณะกษัตริย์ ได้แก่ พวกนักรบ นักปกครอง คนวรรณะอื่นจะไปเป็นวรรณะปกครองไม่ได้ มีหน้าที่จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับศัตรู เพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติ คัมภีร์พระเวทบัญญัติว่า วรรณะกษัตริย์เกิดจากแขนของพระพรหม

3. วรรณะแพศย์ เป็นพวกที่มีอาชีพเกษตรกรรม ศิลปหัตถกรรม พาณิชยกรรม ฯลฯ มีหน้าที่ดูแลคุ้มครองรักษาของชาติ ดุจขาทั้งสองข้างที่เลี้ยงหรือพยุงร่างกายให้ทรงอยู่ได้ คนวรรณะอื่นจะเข้ามาทำหน้าที่นี้ไม่ได้ ตามบัญญัติของคัมภีร์พระเวทมีว่าวรรณะแพศย์เกิดจากขาของพระพรหม

4. วรรณะศูทร ได้แก่ ชนชั้นต่ำ มีหน้าที่คอยรับใช้พวกวรรณะอื่น ๆ เปรียบเหมือนเท้าซึ่งเป็นอวัยวะต่ำที่สุด บทบัญญัติของคัมภีร์พระเวทกล่าวว่า วรรณะศูทร เกิดจากเท้าของพระพรหม เนื่องจากพวกพราหมณ์ซึ่งเป็นชนเผ่าอริยกะ เป็นผู้มีบทบาทอันสำคัญยิ่งในการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ จึงเกิดเป็น ศาสนาพราหมณ์ ขึ้นและเป็นต้นเค้าของศาสนาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นชั้นหลัง ๆ เช่น ศาสนาพุทธ และศาสนาเชน (ไชนะ) อีกด้วย ศาสนาพราหมณ์ไม่มีศาสดาผู้ให้กำเนิดเหมือนศาสนาพุทธ คริสต์และเชน แต่นับถือเอาคัมภีร์พระเวท (VEDAS) เป็น

หลัก และนับถือเทพเจ้าเป็นสิ่งที่เคารพบูชา แต่เดิมนั้นนับถือพระอินทร์ว่าเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด แต่ต่อมาได้วิวัฒนาการหันมานับถือ พระพรหม พระอิศวร (ศิวะ) และพระนารายณ์ (พระวิष्ณุ) เพิ่มขึ้น ทั้งสามองค์นี้ถือว่า เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่และนับถือกันไปตามศรัทธามากหรือน้อยกว่ากันแล้วแต่บุคคลผู้นับถือ จึงทำให้เกิดนิยายที่ใหญ่ ๆ 3 นิยายด้วยกัน คือ

- 1) นิยายไศวะ นับถือพระอิศวรเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด
- 2) นิยายไวษณะ นับถือพระวิष्ณุหรือพระนารายณ์เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด
- 3) นิยายศากยะ นับถือบูชาพระเทวีของพระเป็นเจ้า ได้แก่ พระอุมาและพระลักษมี (สุนทร ณ รังสี, 2535)

นอกจากนี้ พวกอารยันยังนับถือโลกธาตุ ธรรมชาติ และสมมติธรรมชาติ เป็นเทพไปหมด เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระคงคา มฤตยู วรุณ เป็นต้น ฉะนั้น เพื่อให้เทพเจ้าเหล่านั้นโปรดปราน จึงต้องมีพิธีกรรมสวดอ้อนวอน และทำพิธีกรรมบูชาขอความช่วยเหลือคุ้มครองจากเทพเจ้า ผู้ที่ประกอบพิธีนั้น นับว่าเป็นบุคคลผู้มีความสามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าได้

รูปแบบศรัทธาในพระพุทธศาสนา

1. กัมมัสสกตาสัทธา

ความเชื่อในเรื่องกรรมที่เป็นเหตุเป็นผล คือเชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม ตนจะต้องรับผิดชอบเสวยผลแห่งกรรมของตน เหมือนการรับประทานอาหาร ใครรับประทานอาหารคนนั้นก็อิ่ม แต่จะให้คนที่ไม่รับประทานอิ่มด้วยไม่ได้ เพราะเขาไม่ได้รับประทาน กรรมนี้ก็เหมือนกัน ใครทำไว้ก็ได้รับเอง สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์หาได้ไม่”

กัมมัสสกตาสัทธานี้ ตรงกันข้ามกับอเหตุกทิวธิ คือเห็นว่าเหตุของความดีความชั่วไม่มี คนจะได้ดีได้เอง คนจะได้ชั่ว ก็ได้ชั่วเอง อันเป็นการปฏิเสธทั้งกรรม และผลของกรรม คำว่า กัมมัสสกตาสัทธานี้ ไม่มีรูปศัพท์โดยตรง มีแต่กัมมัสสกตาทฎณ มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องสัตว์มีกรรมเป็นของตนไว้ว่า การกระทำของสัตว์โลก ทำกรรมที่เป็นเหตุไว้อย่างไร ก็ย่อมได้รับผลที่ตอบสนองอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรมและผลของกรรมไว้น่าชัดโดยไม่ผิดเพี้ยนและไม่บิดเบือนโดยแสดงเป็นคู่ ๆ ไว้ 7 คู่ คือ

- 1) เกิดมาเป็นคนมีอายุสั้น เพราะมีการฆ่าสัตว์เป็นเหตุ เกิดมาเป็นคนมีอายุยืน เพราะการไม่ฆ่าสัตว์เป็นเหตุ
- 2) เกิดมาเป็นคนมีโรคมากเพราะการเบียดเบียนสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน เกิดมาเป็นคนมีโรคน้อยเพราะการไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ทำให้สัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน
- 3) การเกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณทราม เพราะเป็นคนมักโกรธ อุนเฉียวง่าย การเกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณงาม เพราะเป็นคนไม่มักโกรธ มีจิตเมตตา

4) การเกิดมาเป็นคนมีศักดาน้อย เพราะเป็นคนมีใจริษยาในลาภ และ เกียรติยศ ชื่อเสียงของผู้อื่น การเกิดมาเป็นคนมีศักดานุภาพมาก เพราะเป็นคนมีใจริษยาในลาภ และเกียรติยศ ชื่อเสียงของผู้อื่น

5) เป็นคนเกิดมียากจนขัดสน เพราะการไม่บริจาคทาน ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เป็นคนเกิดมั่งคั่ง มีทรัพย์สินมากเพราะการบริจาคทาน ยินดีในการให้ทานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น (กองวิชาการมหาภฏราชวิทยาลัย, 2515)

2. วิปากสัทธา

ความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องผลของกรรมนี้เป็นความเชื่อที่เกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ คือ เกิดจากการกระทำกรรมมาก่อนแล้ว กรรมดีกรรมชั่ว กับความดีความชั่ว เป็นไฉนของกันและกัน ความเชื่อในเรื่องของผลกรรมว่า ใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว ทำกรรมใดไว้จะต้องได้รับผลของ กรรมนั้นไม่เร็วก็ช้า กาลเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ผลของกรรม เหมือนคนปลูกพืชชนิดใดก็ได้ผลของ พืชชนิดนั้น ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นกรรมวาที คือ เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม กัมมวิปากสัทธานี้ ตรงกันข้ามกับนัตถิกทฤษฎี ซึ่งมีความเห็นว่า บาปบุญไม่มี อันเป็นการปฏิเสธวิปาก ในมัชฌิมนิกายมูล ปินณสกกล่าวถึงวิปากสัทธาไว้ในรูปของ วิปากญาณซึ่งเป็นพระญาณของพระตถาคตเจ้า เป็นข้อ หนึ่งในทศพลญาณ 10 ในมหาภมมวิภังคสูตร พระสูตรต้นปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก พระผู้มี พระภาคตรัสถึงการให้ผลของกรรมตามความเป็นจริงไว้ว่า “ดูกรอานนท์ ในบุคคลที่ทำการ 4 พวก นั้น บุคคลที่มักทำกุศลกรรม

“ตายไปแล้วเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก นี่เป็นเพราะว่า เขาทำการชั่ว ที่ให้ผลเป็น ทุกข์ไว้ในกาลก่อนบ้าง ในกาลภายหลังบ้าง หรือความเห็นผิด ยึดถือแล้ว ในเวลาใกล้จะตายบ้าง เพราะฉะนั้น เมื่อเขาตายไปจึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ก็แล บุคคลที่มักจะทำอกุศลกรรมสืบ ประการนี้ ย่อมเสวยวิปากของอกุศลกรรมนั้น ในชาตินี้หรือในชาติหน้า หรือในชาติต่อ ๆ ไป”

คนที่มักทำชั่วอยู่เสมอ ตายไปแล้ว เกิดในอบายนั่นอาจจะไม่ใช่เป็นผลของกรรมชั่วที่ทำ อยู่ในชาตินี้ ที่เรียกว่า ทิฏฐธรรมก็ได้ แต่อาจเป็นผลของกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ในชาติที่แล้ว ที่เรียกว่า ปุพพกรรมบ้าง หรือเป็นผลของกรรมชั่วที่เขาได้ทำไว้ หลังจากชาติที่แล้วบ้าง หรือผลของกรรมชั่วที่ได้ ทำไว้ในเวลาใกล้ตายบ้าง เพราะฉะนั้นการที่บุคคลที่ได้ทิพยจักขุญาณ เห็นคนที่ทำอกุศลกรรมใน ชาตินี้เสมอ ๆ ตายไปแล้วเกิดในอบายแล้วเชื่อว่าเป็นผลของอกุศลกรรมที่ทำในชาตินี้เพียงชาติเดียว ความรู้ของเขาจึงเป็นความรู้ ที่ถูกต้องเพียงส่วนเดียวไม่ถูกต้องทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาคทรงรู้แจ้ง ถึงกรรม และการให้ผลของกรรมอย่างถูกต้องทั้งหมด ทั้งนี้เพราะ พระผู้มีพระภาคทรงมีมหาภมม วิภังคญาณ แต่คนอื่นไม่มี

กรรมดีแม้จะมีมากมาย ก็ไม่อาจลบล้างกรรมชั่วเพียงครั้งเดียวได้ กรรมดีก็ยังคงเป็นกรรม ดี กรรมชั่ว ก็ยังคงต้องเป็นกรรมชั่วไม่เคยปะปนกันเลย และผลของกรรมดีต้องเป็นความสุข ผลของ

กรรมชั่วต้องเป็นความทุกข์อย่างแน่นอน แต่ไม่ควรชี้ชัดลงไปว่า ผลเหล่านี้เกิดขึ้นจากกรรมที่ทำไว้แต่เมื่อไร เพราะเราไม่มีหาคัมภีร์วิภังคญาณ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า

3. กัมมสัทธา

ความหมายของกรรม คำว่า “กรรม” แปลว่าการกระทำ แต่การกระทำไม่จำเป็นต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จะจัดเป็นกรรมและมีผลในทางศีลธรรมนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจในการกระทำ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เจตนาตนเองจัดเป็นกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ๑6/6๔; ๑6/๑๔๔)

“เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ เจตยิตวา กมมํ กโรติ กาเยน วาจาเย มนสาฯ”³¹

แปลว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม

บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำทางกาย ทางวาจา (หรือ) ทางใจ”

พระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรม ไม่ว่ากรรมนั้นจะเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศลกรรม จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจในการกระทำใดที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเจตนาหรือมิได้ตั้งใจ การกระทำใดที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเจตนาหรือมิได้ตั้งใจ จึงไม่จัดว่าเป็นกรรม เป็นเพียงสักแต่ว่ากิริยาหรืออาการที่สักแต่ว่าทำเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดผลดีหรือผลชั่ว แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นมีได้หมายเอาการกระทำที่เกิดจากความประมาทเลินเล่อแต่อย่างใด (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตญาณ), 2522) เพราะการกระทำที่เกิดจากความประมาทนั้น เกิดจากการกระทำที่ขาดการใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบและไม่ประกอบด้วยความรู้คิดชอบจึงทำให้เกิดเป็นผลเสียหายได้ ทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่นและรวมไปถึงสัตว์อื่นได้ด้วย การกระทำที่ไม่ได้เจตนาหรือจงใจที่จะทำอันเรียกว่าเป็น กตัตตากรรม หรือกรรมสักแต่ว่าทำ เป็นกรรมที่มีกำลังอ่อน จะส่งผลให้ก็ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าให้ผลแล้วเท่านั้น กรรมชนิดนี้ได้ตั้งแต่ระดับปุถุชนถึงชั้นพระอนาคามี แต่สำหรับพระอรหันต์แล้ว ถึงแม้จะมีเจตนา กระทำกรรมก็ไม่จัดว่าเป็นกรรม เพราะกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมของท่านนั้นได้สิ้นไปแล้ว

1) ประเภทของกรรมกำหนดโดยทางแห่งการกระทำ

การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความจงใจที่จัดเป็นกรรมเกิดได้ 3ทาง คือ ทางกายเรียกว่า กายกรรม ทางวาจาเรียกว่า วาจากรรม ทางใจเรียกว่า มโนกรรม การกระทำที่แสดงออกทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี จะต้องมิเจตนาหรือความจงใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะพฤติกรรมทางกายทางวาจาของมนุษย์เรานั้นถูกกำหนดขึ้นที่ใจ คำภาษิตไทยกล่าวเปรียบเทียบในเรื่องนี้ไว้ว่า จิต (ใจ) เป็นนาย (ผู้สั่งการ) กาย (และวาจา) เป็นบ่าว (ผู้สนองคำสั่ง) เป็นต้น ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าการกระทำทุกอย่างที่แสดงออกทางกายทวารก็ดี ทางวจีทวารก็ดี ล้วนเกิดจากจิตหรือมโนที่คิดที่มีเจตนาหรือจงใจจะกระทำมาก่อนแล้วทั้งสิ้น มีพุทธภาษิตที่แสดงถึงความสำคัญของใจไว้ ดังนี้

“มโนบุพพงคมา ธมมา	มโนเสฏฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุญฺเฐน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นั ทุขมเนวติ	จกั กั วโหติ ปทึ ๑
มโนบุพพงคมา ธมมา	มโนเสฏฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนเนน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นั สุขมเนวติ	ฉายาว อนุปายินี ๑

แปลความว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เพราะเหตุนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้า โคตัวที่ลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมติดตามเขาไป เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัวฉะนั้น”

สภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่กำลังเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านประวัติศาสตร์ การปกครอง เศรษฐกิจ การศาสนา พัฒนาการการเป็นอยู่ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ล้วนเกิดจากอิทธิพลของความคิดอันเกิดจากจิตของมนุษย์ทั้งสิ้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2530)

2) ประเภทของกรรมกำหนดโดยเจตนาในการกระทำ

การแบ่งประเภทของกรรม กำหนดด้วยลักษณะของเจตนาที่เป็นเหตุให้กระทำ กรรมในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ แบ่งไว้ 3 ประเภท คือ

(1) กุศลกรรม แปลว่า กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้น จากกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ดี กุศลกรรมนี้ อาจเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ได้ เช่น คิดที่จะทำบุญ ช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ ก็จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล การออกปากพูดชักชวนผู้อื่นให้ช่วยกันบริจาคทรัพย์เพื่อตั้งเป็นกองทุนก็จัดเป็นวจีกรรมฝ่ายกุศล บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือด้วยตนเองก็จัดเป็นกุศลฝ่ายกายกรรม เป็นต้น

(2) อกุศลกรรม แปลว่า กรรมไม่ดีหรือกรรมชั่ว เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ไม่ดี อกุศลกรรมนี้อาจเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ เช่นเดียวกับกุศลกรรม คิดจะปล้นทรัพย์ก็เป็นอกุศลกรรมฝ่ายมโนกรรม ชักชวนผู้อื่นให้ร่วมปล้นทรัพย์ของบุคคลอื่นก็จัดเป็นอกุศลกรรมฝ่ายวจีกรรม ปล้นทรัพย์ผู้อื่นด้วยตนเองก็จัดเป็นอกุศลกรรมฝ่ายกายกรรม เป็นต้น

(3) อพยากตกรรม แปลว่า กรรมที่เป็นกลาง ๆ หรือการกระทำที่ไม่อาจจัดได้ว่าดี หรือชั่วทางศีลธรรม เป็นการกระทำที่เกิดจากอพยาคตเจตนา หรือเจตนาที่เป็นกลาง ๆ ซึ่งไม่จัดอยู่ในฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศล เช่น การมองดูนกหรือแมลงบินไปในอากาศ เป็นต้น แต่ถ้าเมื่อใดคิดและลงมือหยิบก้อนหินขว้างป่านกหรือแมลงที่บินไปนั้น อกุศลเจตนาเกิดขึ้น ก็เป็นอกุศลกรรมทันที

การกระทำทั้งหมดที่กล่าวมานั้น เป็นข้อที่แสดงให้เห็นว่า กรรมคือการกระทำนั้นมีจริง เพราะถ้าหากบุคคลไม่เชื่อในเรื่องของการกระทำแล้วก็เท่ากับว่า คนเราเกิดมาก็ไม่ต้องทำอะไร และก็ไม่ควรต้องเกิดขึ้นมาด้วย ฉะนั้น ความเชื่อในเรื่องกรรมนี้ (กัมมสัทธา) เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นไปจริงอยู่ในโลก สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นไปอยู่นั้น มีสาเหตุมาจากการกระทำของเราเอง หรือมีสาเหตุมาจากสิ่งภายนอกที่ประกอบกันขึ้นก็ได้ (พระราชสุมนมุนี (แบน กิตติสาโร), 2525)

4. สังฆสัทธา

พระสงฆ์ คือหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น จากนั้นสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย พระสงฆ์ในความหมายของพระสูตร หมายถึงหมู่บุคคลผู้เป็นอริยะที่เรียกว่าพระอริยสงฆ์ แต่ในความหมายในทางพระวินัยนั้น ท่านหมายถึงภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป จึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์ ในด้านสังฆคุณและสังฆรัตนะ ความหมายกลับครอบคลุมพระอริยบุคคลทุกระดับ ทุกภาวะ เพราะท่านใช้คำว่า คู่แห่งบุรุษ 4 บุรุษบุคคล 8 นี่คือนิสาวของพระผู้มีพระภาคเจ้า จะอย่างไรก็ตาม พระสงฆ์โดยภาพรวมเป็นสถาบันบุคคลที่ทำหน้าที่ปฏิบัติตามหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย แล้วยังสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาจากยุคสู่ยุคมาจนถึงปัจจุบัน ในสมัยพุทธกาล การปฏิบัติคือการบังเกิดขึ้นของพระสงฆ์นั้น จะต้องผ่านกรรมวิธีการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ในกาลนั้น ๆ กล่าวคือ ในครั้งแรก หลังจากที่พระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดท่านปัญจวัคคีย์ จนท่านได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ได้กราบทูลขอบวชในพระพุทธศาสนา พระองค์ตรัสพระพุทธานุญาตว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ด้วยพระพุทธานุญาตเพียงเท่านี้ ท่านผู้ขอบวชในพระพุทธศาสนาก็ได้ชื่อว่าเป็นภิกษุอันชอบด้วยธรรมวินัยแล้ว การบวชด้วยวิธีนี้ทรงใช้ด้วยพระองค์เองในตอนต้นพุทธกาล ท่านเรียกการบวชด้วยวิธีนี้ว่า เอหิภิกขุอุปสมบทา เป็นการบวชที่พระศาสดาทรงเองด้วยพระพุทธานุญาตว่า จงเป็นภิกษุมาเถิด

ต่อมา เมื่อทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในส่วนต่าง ๆ ของชมพูทวีปแล้ว เกิดปัญหาในการบวชของท่านผู้มีศรัทธา จนอาจารย์และลูกศิษย์ต้องเดินทางมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อขอให้พระพุทธองค์ทรงพระประทานการอุปสมบทให้ พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้ท่านเหล่านั้นทำหน้าที่บวชให้กับกุลบุตรที่มีศรัทธาเหล่านั้นได้ วิธีนี้เรียกว่า ดิสรณคมนูปสัมปทา คือ การอุปสมบทด้วยการประกาศตนถึงพระรัตนตรัย

หลักธรรมที่มีศรัทธาเป็นบุพภาคของปัญญา

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ศรัทธาจัดเป็นองค์ธรรมสำคัญที่กำหนดทิศทางการปฏิบัติ เพื่อให้มีชีวิตดำเนินไปสู่เป้าหมาย หากศรัทธาตั้งไว้ไม่ดี ก็อาจนำชีวิตไปสู่ความทุกข์หรือความพินาศล่มจมได้ ตรงกันข้ามถ้าศรัทธาตั้งไว้ดีแล้ว ก็จะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง

และความสุขในที่สุด เพื่อให้การใช้ศรัทธาเป็นไปอย่างถูกต้องและถูกทาง พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ใช้ปัญญาเป็นองค์ธรรมกำกับ นั่นคือหมวดใดก็ตามที่มีศรัทธาเป็นส่วนประกอบอยู่ด้วยในธรรมหมวดนั้นจะต้องมีปัญญาเป็นข้อหนึ่งอยู่ด้วยเสมอไป และตามปกติแล้ว ศรัทธาจะต้องมาเป็นข้อแรก ปัญญานั้นจะเป็นข้อสุดท้ายของธรรมหมวดนั้น ๆ ดังที่ปรากฏในหมวดธรรมต่าง ๆ คือ

1. วุฒิธรรม คือธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อเกิดความเจริญ 4 อย่าง

- 1) สัทธา วุฒิ ความเจริญด้วยศรัทธา
- 2) สีลวุฒิ ความเจริญด้วยศีล
- 3) ปัญญาวุฒิ ความเจริญด้วยปัญญา

2. วิตตธรรม คือ ธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อเกิดความปลื้มใจ มี 3 อย่างคือ 3

- 1) สทธีธ วิตตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ. ศรัทธาเป็นเครื่องปลื้มใจอย่างประเสริฐของคนในโลกนี้
- 2) ธมฺโม สุฉินฺโน สุขมาวหาติ. ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้
- 3) สจฺจํ หเว สาธุตฺรํ รสาณํ. สัจจะแล ดีกว่ารสทั้งหลาย
- 4) ปญฺญาชีวี ชีวิตมาหุ เสฏฺฐํ คนที่อยู่ด้วยปัญญา ปราศว่าเป็นชีวิตประเสริฐสุด

เป็นที่น่าสังเกตว่า พวกเทวดานั้น ถ้าเปรียบกับบุคคลแล้ว เปรียบได้กับบุคคลชั้นพระราชามหากษัตริย์ ผู้มีอำนาจวาสนามีสมบรูณ์ด้วยโภคทรัพย์ และกามคุณ 5 เป็นผู้มีการศึกษาและประสบการณ์ต่าง ๆ มาก แต่เพราะเห็นว่าชีวิตของสัตว์และสิ่งต่าง ๆ ตกอยู่ในสภาพอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงทำให้เกิดความสงสัยว่า ความยินดีและความประพฤติในโภคทรัพย์ การได้เสพรส ความมีสุข การทำให้คนเป็นปราชญ์ เช่นไร ดีกว่าและประเสริฐกว่า พระพุทธเจ้าจึงตรัสธรรมอันเลิศให้เทวดาได้ถือปฏิบัติดังกล่าวมา โดยที่พระบรมศาสดาทรงยอมรับคำที่เทวดากล่าวสรรเสริญและทรงแสดงธรรมคือศรัทธาซึ่งเป็นธรรมเบื้องต้นที่บุคคลจะต้องปลูกขึ้นในตน และการศึกษาธรรมก็เพื่อเป้าหมายคือการประพฤติปฏิบัติชอบเพื่อความสุขความเจริญของชีวิต ตลอดทั้งทรงแสดงให้เห็นว่าการเจริญปัญญาของบุคคลและเทวดา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งประเสริฐสุดของชีวิต คือเป็นธรรมที่ชักนำให้บุคคลและเทวดาเข้าสู่หนทางแห่งความหลุดพ้นได้

3) อปริหานิยธรรม หรือสัทธรรม หรือสัปปุริสธรรม หรือจรรยาธรรม มี 7 อย่าง คือ

- 1) สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
- 2) หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต
- 3) โอตตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต
- 4) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก
- 5) วิริยะ ความเป็นผู้มี ความเพียร
- 6) สติ ความเป็นผู้มีสติมั่นคง
- 7) ปัญญา ความเป็นผู้มีปัญญา

ในหลักธรรมข้างต้น แต่มีข้อที่ควรทำความเข้าใจโดยเฉพาะ คือหลักธรรมที่เรียกว่า อปริหานิยธรรม เพราะเป็นธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติไม่เสื่อม ย่อมได้รับประโยชน์ คือความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ที่เรียกว่า สัทธรรม เพราะเป็นธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติรู้แจ้งเห็นจริง และได้รับประโยชน์สุขตามสมควรแก่การปฏิบัติ ที่เรียกว่า สปัจริยธรรม เพราะเป็นธรรมของสัตบุรุษ คือคนดี บัญญัติและปฏิบัติเพื่อให้ได้รับผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

หลักธรรมที่กล่าวถึงปัญญา ไม่กล่าวถึงศรัทธา

อนึ่ง มีหลักธรรมในบางหมวดที่กล่าวถึงปัญญา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วยโดยแสดงให้เห็นว่า ปัญญามีความสำคัญกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะเป็นตัวคุณและในฐานะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น แม้ในแง่คุณสมบัติของบุคคลผู้ที่ได้รับยกย่องสูงสุดในพระพุทธศาสนานั้น ก็คือพระสาวก ซึ่งเป็นผู้มีสติปัญญาสูงสุด และเป็นพระอัครสาวก เป็นต้น ซึ่งไม่ได้ถือเอาศรัทธาในศาสนาเป็นเกณฑ์ นอกจากนั้น ในนิคัณฐสูตร แห่งคัมภีร์สังยุตตนิกาย ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญญามีค่าสูงกว่าศรัทธา หมวดธรรมที่ปรากฏว่ามีเพียงปัญญาอยู่ เช่น

1. จักขุ 3 อย่าง

- 1) มังสจักขุ ตาเนื้อ
- 2) ทิพจักขุ ตาทิพย์
- 3) ปัญญาจักขุ ตาปัญญา

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงการยกย่องการเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตา คือ ปัญญาว่าเป็นสิ่งประเสริฐสุด เพราะทำให้ผู้เห็นสามารถหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหาและความทุกข์ได้จริง ดังที่กล่าวไว้ในจักขุสูตร

2. อธิษฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ 4 อย่าง

- 1) ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้
- 2) สัจจะ ความจริงใจ คือ ประพฤติสิ่งใดก็ให้ได้จริง
- 3) จาคะ สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ
- 4) อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความสงบ

สำหรับหลักธรรมในอธิษฐานธรรมนี้ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เพื่อให้ภิกษุมีความสุขความเจริญและตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท และเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ และเพื่อสันติสุขอันจะพึงมีในตนและสังคม

3. ปฏิสัมภิตา คือ ปัญญาแตกฉาน 4 อย่าง

- 1) อัถลปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ
- 2) อัมมปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในธรรม
- 3) นิรุติปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติภาษา

4) ปฏิภาณปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ข้อความแห่งคำอธิบายโดยละเอียด มีปรากฏในพระสูตรแห่งขุททกนิกาย ในที่นี้จะนำเอาข้อความอธิบายคำแห่งญาณและปัญญา การบรรลุคุณธรรมอันสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้น สำเร็จได้ เพราะมีปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้อย่างเดียวเท่านั้น แต่จะมีเจตนา หรืออุปนิสัยหรือปฏิบัติหนักไปในทางใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ เช่น ถ้าหนักไปในทางความเชื่อ ก็เรียกว่าสัทธาวิมุตติ ถ้าหนักไปในทางปัญญาก็เรียกว่าปัญญาวิมุตติ หรือถ้าหนักไปด้วยการบำเพ็ญเพียรทางจิตก็เรียกเจโตวิมุตติ ถ้าใช้วิธีการทั้ง 2 อย่างเรียก อุภโตภาควิมุตติ

4. นาถกรณธรรม คือ ธรรมที่เป็นที่พึง 10 อย่าง

- 1) สีส รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย
- 2) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก
- 3) กัลป์ยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม
- 4) โสวจิตตสา ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย
- 5) กิงกรณียสุทักขตา ความขยันเอาใจใส่ ในกิจธุระของเพื่อนพระภิกษุสามเณร
- 6) อัมมกามตา ความใคร่ในธรรมที่ชอบ
- 7) วิริยารัมภะ เพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี
- 8) สันตุลลิสฺสึ ยินดีด้วยผ้านุ่ง ผ้าห่ม อาหาร ที่นอน ที่นั่ง และยาตามมีตามได้
- 9) สติ จำการที่ได้ทำ และคำพูดที่พูดแล้ว แม้นานได้
- 10) ปัญญา รอบรู้ในกองสังขาร ตามเป็นจริงอย่างไร

สำหรับหลักธรรมในหมวดนี้ จะมีเพียงปัญญาที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ร่วมกับธรรมข้ออื่น ๆ โดยมิได้ทรงแสดงหลักธรรมข้อศรัทธาร่วมเข้ามาด้วย ทั้งนี้ เป็นเพราะพระพุทธประสงค์จะทรงชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีปัญญาอยู่ในหลักธรรมหมวดใดแล้ว ปัญญาจะมีบทบาททำหน้าที่ควบคุมดูแลธรรมข้ออื่น ๆ ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เผลอออกไปนอกทาง อันจะทำให้เกิดอันตราย เพราะความหลงผิดได้

สำหรับอัจฉริยะบางคน ผู้รู้เห็นทุกข์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับชีวิตแล้ว สามารถใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองแยกแยะ และค้นคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นั้นด้วยสติปัญญาอันชาญฉลาดบริสุทธิ์ได้เลย โดยไม่มุ่งเน้นถึงความเชื่อที่ว่า จะต้องปลูกสร้างความเชื่อความพอใจให้เกิดขึ้นในตอนก่อนหรือไม่ เปรียบเหมือนครู-อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในการสอนในการแก้ปัญหาคือข้อข้องใจของนักเรียนนักศึกษา โดยไม่ต้องอาศัยการเปิดตำรา เหมือนกับนักรบผู้ฝึกฝนเตรียมพร้อมเพื่อรอคำสั่งรบอย่างเดียว ดังนั้น ผู้มีปัญญา คืออาวุธ จึงสามารถรบกับทุกข์ได้ โดยไม่ต้องอาศัยกำลังสนับสนุนคือศรัทธา

หลักธรรมที่ปรากฏว่ามีเฉพาะศรัทธา ไม่มีปัญญากำกับ

1 ทางไปสู่เทวโลก 3 ประการ

- 1) การให้ทานด้วยศรัทธา
- 2) การให้ทานด้วยหิริ
- 3) การให้ทานอันหาโทษมิได้

ศรัทธาเป็นเพียงธรรมขั้นพื้นฐานที่ทำให้คนได้สวैयाโคตรพญ์ แต่โคตรพญ์นั้นก็สามารถทำให้คนหลงติดอยู่กับทรัพย์ ทำให้มัวเมา เพลิดเพลินไม่เอยากจากโคตรพญ์นั้นไป เมื่อตัดความเอยากความมัวเมาไม่ได้ จึงเป็นทุกข์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2529)

2. องค์ธรรมของพระโสดาบัน 4 อย่าง

- 1) ชื่อมั่นในพระพุทเจ้า
- 2) ชื่อมั่นในพระธรรม
- 3) ชื่อมั่นในพระสงฆ์
- 4) มีศีล 5 บริบูรณ์เป็นสมุจเฉท

ศรัทธาในพระรัตนตรัย ตลอดถึงศีลที่ปฏิบัติแล้วนี้ทำให้บุคคลสามารถบรรลุผลได้เพียงโสดาบันเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะได้สมาธิ คือ ฌาน และตณหา รวมถึงทิณฐิ จะไม่ถูกต้องลูปค้ำแล้วก็ตาม แต่ก็ยังต้องใช้ปัญญาและสังโยชนในขั้นสูงต่อไป

สรุป

การปฏิเสธในเรื่องดี ชั่วในมุมมองของผู้เขียนในบทความนี้ เป็นการกล่าวตามความเป็นจริงที่เห็นในชาติปัจจุบันและอนาคต พระพุทเจ้าก็ทรงรับรองเกี่ยวกับข้อนี้ และมีความเห็นที่ตรงกันคำสอนของ ที่จะสอนให้คนคำนึงถึงอนาคตที่มองไม่เห็น ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับการกระทำความกรรมที่มีผลส่งให้ไปบังเกิดในภพหน้าเมื่อยังไม่สามารถทำที่สุดทุกขได้นั้น เชื่อว่าศรัทธาเป็นธรรมที่เป็นบุพภาคของปัญญา เพราะเป็นการส่งเสริมให้บุคคลได้คิดพิจารณา วิจารณ วิจัย เพื่อให้เกิดความแตกฉานในอรรถ ในธรรม และปัญญาก็เป็นตัวส่งผลทำให้ศรัทธานั้นเป็นความเชื่อที่หยั่งรากฝังลึกลงในจิตใจของบุคคลนั้นอย่างแน่นแฟ้น และเป็นศรัทธาที่ไม่ยึดติดหลงมกมาย แต่จะเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล ความกระจ่างชัด และความถูกต้อง เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยที่ไม่มีความหลงเคลือบแคลงสงสัยหลงเหลืออยู่เลย อนึ่ง สำหรับบางกรณีที่ได้มีการกล่าวถึงหมวดธรรมที่มีแต่ปัญญาแต่ไม่มีศรัทธาร่วมอยู่ด้วย และกรณีที่ยกเว้นเป็นพิเศษสำหรับบุคคลที่เป็นอัจฉริยะบุคคลบางคนนั้น ไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นที่ศรัทธา แต่สามารถเริ่มต้นที่การใช้ปัญญาพิจารณาเลือกเฟ้นธรรมและนำไปปฏิบัติ ก็สามารถบรรลุผลได้ตามปรารถนา ดังนั้น ปัญญาชนิดนี้ จะต้องเป็นปัญญาชนิดที่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ มีสติ มีสมาธิอยู่ด้วย และจะต้องเป็นปัญญาที่เป็นสัมมาทิณฐิ จึงสามารถกระทำให้แจ้งในมรรคผลต่าง ๆ นั้นได้ตามประสงค์ ส่วนหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงเรื่อง

ศรัทธาไว้โดยไม่มีปัญญากำกับนั้น เมื่อพิจารณาแล้วก็จะพบว่า เป็นธรรมที่สามารถทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติเข้าถึงความสุขได้จริงในระดับหนึ่งเท่านั้นซึ่งได้แก่การบรรลุฌานสมาบัติ และการบรรลุคุณธรรมเบื้องต้นในชั้นโสดาบันเท่านั้น ยังต้องไปเกิดในภุมิภพใหม่อีกจนกว่าจะได้พิจารณาธรรมและเห็นด้วยปัญญาญาณอันเป็นเครื่องข้ามพ้นอสังขารได้เด็ดขาด จึงไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

เอกสารอ้างอิง

- กองวิชาการมามกุฏราชวิทยาลัย. (2515). **มลินทปัญหา**. โปรดเกล้าพระราชทานจัดพิมพ์ เนื่องในงานพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย,
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2522). **พระพุทธศาสนาปริทรรศน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระราชสุนมนนี (แบน กิตติสาโร). (2525). **ธรรมาวลี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กิตติธรรม, มามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รั้งสี. (2530). **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2535). **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2529). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. รวบรวมโดย สุขเขวณ พลอยชุม. กรุงเทพฯ: มามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2530). **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. กรุงเทพฯ: มามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2529). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. รวบรวมโดย สุขเขวณ พลอยชุม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย.